

VERZET (TWEEDE WERELDOORLOG)

Onder 'verzet' verstaan wij hier alle vormen van min of meer georganiseerde anti-Duitse en/of anti-nationaal-socialistische activiteiten die op grond van het ook in België ingevoerde Duitse strafrecht aanleiding tot vervolging konden geven. Deze definitie omvat de sluikpers, de pro-geallieerde inlichtingsnetten, de ontsnappingsroutes, de sabotage, het gewapend verzet en diverse uitingen van 'burgerlijk' verzet (denk bijvoorbeeld in de administraties en de Belgische of Duitse instellingen aan de geheime activiteiten die de Duitse belangen konden schaden, of aan de hulp aan joden en onderduikers).

Alle vormen van verzet waren in Vlaanderen vertegenwoordigd, maar de numerieke deelname van Vlamingen kan vooralsnog enkel op grond van partiële en onrechtstreekse gegevens worden bepaald. Bij de naoorlogse erkenning van de verzetsbewegingen werden Vlamingen en Franssprekenden niet opgesplitst. Was dat wel het geval geweest, dan zou men tot de op zich belangwekkende vaststelling zijn gekomen dat een niet gering aantal geografische (en wellicht ook Nederlandssprekende) Vlamingen de formulieren voor hun erkenning in het Frans hebben ingevuld. Een recent onderzoek van het Navorsings- en Studiecentrum voor de Geschiedenis van de Tweede Wereldoorlog (NSG-WOII), op basis van 2380 dossiers van aangehouden verzetslieden, bevestigt alvast het vermoeden dat het verzet relatief sterker vertegenwoordigd was in Franssprekend België: voor de variabelen 'verzet' en 'Wallonië' kwam men tot een positieve correlatie van 0,57. Van de arrestanten werd 35% in Vlaanderen aangehouden (de rest in Brussel en Wallo-

nië), terwijl het bevolkingscijfer in Vlaanderen aanzienlijk hoger lag dan in de rest van het land (een verhouding van 1 op 1,5). Bovendien werd 18,6% van de dossiers van Vlaamse arrestanten in het Frans afgehandeld.

Op een totaal van 567 sluikbladen waren er 415 in het Frans opgesteld (twee daarvan verschenen in Vlaanderen) en 141 in het Nederlands. Er waren elf tweetalige bladen (negen daarvan verschenen in Vlaanderen). De verhouding was in de eerste oorlogsmaanden nog meer uitgesproken in het voordeel van de Franstalige bladen: er werden slechts zeven Nederlandstalige sluikbladen geteld, tegenover 79 Franstalige en negen tweetalige.

Het grootste inlichtingsnet uit de bezettingstijd (Luc-Marc, gesticht in 1940) telde meer dan vijfduizend medewerkers, die onderverdeeld waren in min of meer geografisch omschreven groepen. Van de 48 groepen die tijdens de bezetting actief waren, opereerden er veertien in de vier Vlaamse provincies (30%). Het percentage Vlaamse medewerkers van Luc-Marc kan evenwel hoger liggen, omdat sommige groepen die uitsluitend in één of meerdere Vlaamse provincies werkten, uit meer agenten bestonden dan de gemiddelde Waalse groep.

Blijkens het onderzoek van het NSGWOII waren twee verzetsorganisaties zeer sterk in Vlaanderen vertegenwoordigd: 88,6% van de aangehouden leden van de Witte Brigade-Fidelio woonde in Vlaanderen, en dat was ook het geval voor 82% van de arrestanten van de Nationale Koningsgezinde Beweging (NKB). Voor de Witte Brigade-Fidelio ligt de reden van dit overwicht voor de hand: de organisatie was ontstaan in Antwerpse liberale kringen. Ofschoon later ook elders in Vlaanderen en hier en daar in Wallonië kernen ontstonden, bleven Antwerpen en zijn omgeving toch het zwaartepunt. De organisatie gaf overigens een tweetalig sluikblad uit (*Steeds Verenigd-Unis toujours*). De NKB was ontstaan in een sterk unitaristisch milieu. De sterke inplanting in Vlaanderen heeft daarom niets te maken met een of andere vorm van Vlaamsgezindheid van de leden, maar moet wellicht verklaard worden door de grote populariteit die de monarchie in het algemeen en koning Leopold III in het bijzonder in Vlaanderen genoten.

Mogelijk omdat ze het Vlaams-Waalse onevenwicht aanvoelden, deden nationale verzetsorganisaties expliciete pogingen om Vlamingen bij hun werking te betrekken, ook als de initiatiefnemers Franssprekenden waren (en dat was voor de meerderheid van de verzetsorganisaties het geval). In patriottisch geïnspireerde organisaties beperkten die inspanningen zich soms tot de uitgave van een tweetalig sluikblad, bijvoorbeeld *La Voix des Belges-De Stem der Belgen* van de Belgische Nationale Beweging-Mouvement National Belge. Soms was de Vlaamse versie niets meer dan een min of meer geslaagde vertaling van de oorspronkelijke Franse uitgave.

Andere groepen gingen een stap verder. Het Gentse sluikblad *Vrij*, dat een tijdlang bij de clandestiene *Libre Belgique* aanleunde, hanteerde als leuze "Eendracht maakt macht", gaf als zijn stichtingsdatum 21 juli 1941, maar vermeldde ook: "uitgegeven door Tijl Uylenspiegel". Merkwaaardig was ook het (Belgisch-)nationalistische blad *De Vrijheid*, dat elk jaar nadrukkelijk naar de symbolische datum 11 juli verwees.

De **Kommunistische Partij** van België (KPB) was de enige organisatie uit het verzet die zich expliciet richtte tot het Vlaamse en Waalse volk. Dat was niet nieuw, want in 1937 was een aparte **Vlaamsche Kommunistische Partij** (VKP) opgericht. Enkele leiders van de VKP waren vóór hun overgang naar het communisme actief geweest in het democratisch Vlaams-nationalisme (bijvoorbeeld Jef van Extergem en Bert van Hoorick). Vooral het Onafhankelijkheidsfront (OF) en de sinds september 1941 buiten de wet gestelde KPB spaarden geen moeite om via sluikbladen de medewerking van Vlamingen te verkrijgen. Hiervoor werd een beroep gedaan op Vlaamse symbolen of verwees men naar figuren uit de Vlaamse geschiedenis. Zo werden als verantwoordelijke uitgevers van het blad *Ons Vaderland* genoemd: Frans Anneessens, Jan Breidel, Pieter de Coninck, Jacob van Artevelde en Zannekin. Andere bladen van dezelfde strekking verwezen door hun naam naar Vlaamse symbolen (*Klokke Roeland*, *De Klauwaert*). Dat laatste diende zich aan als *Strijdblad der Antwerpsche Vlaamsche Nationalisten*. In werkelijkheid werd het gepubliceerd door de VKP, in de hoop democratische Vlaams-nationalisten naar de partij of het OF te doen overstappen. Die poging mislukte.

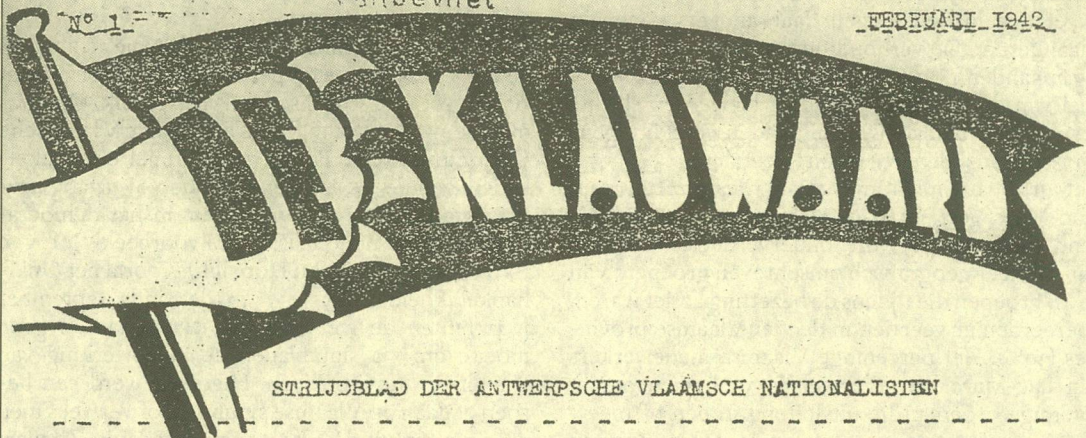
Vanuit de VKP werd via een *Open Brief aan Professor Daels* ook gewezen op de mislukking van de werwing van oostfronters. De auteur (Van Hoorick) verweet Frans Daels dat hij zijn pacifisme had laten varen: "Nu zij (de 'nazi-horden') hier heer en meester zijn, trekt gij uw apenpakje van Duitsch officier met een Vlaamsch strikje aan." (Zoals bekend vertrok Daels uiteindelijk niet als arts naar het oostfront.) De *Open Brief* verscheen in een Gents sluikblad en ging zagezegd uit van "een groep Vlaamsche nationalisten die de rangen vervoegden van de Vlaamsche Kommunistische Partij". Nadat de VKP in 1943 door een golf van aanhoudingen gedecimeerd was, werd de partij gecentraliseerd en vielen de Vlaamse accenten weg.

In de (niet-communistische) sluikpers wordt een bijzondere plaats ingenomen door *De Vrijshutter*, dat sinds januari 1941 in Halle verscheen. Het blad, dat reeds tijdens de Eerste Wereldoorlog en deels door dezelfde mensen werd uitgegeven, ging uit van de drukkersfamilie Devillé en telde onder zijn medewerkers twee christen-democratische parlementsleden uit Vlaams-Brabant (Herman Vergels en Jan van den Eynde). De redactie stelde zich uit-

gesproken Belgisch-patriottisch op, maar legde ook opvallende Vlaamse accenten. Op de titelpagina wordt vermeld dat *De Vrijschutter* werd gepubliceerd “naar den geest van Jacob van Artevelde” en in juli werd jaarlijks zowel op 21 als op 11 juli de

aandacht gevestigd. Het blad, dat een ruime oplage had, trachtte aan te tonen dat de Vlamingen er met het oog op hun zelfstandigheid geen belang bij hadden met Duitsland te collaboreren.

Merkwaardig was ook het sluikblad *De Vlaamsche*

STRIJDBLAD DER ANTWERPSCHE VLAAMSCH NATIONALISTEN

OP! TEN STRIJDT! VOOR EEN VRIJ VLAANDEREN!

=====

En weer kampt het Vlaamsche volk voor zijn vrijheid!

Heel zijn geschiedenis door heeft het blijk gegeven zijn vrijheid waard te zijn, omdat er klimmer, ook in de meest benarde omstandigheden, Vlaamsche zonen bereid waren met inzet van hun leven voor die vrijheid te strijden.

Ook thans blijft het niet in gebreke!

Van alle kanten, uit alle Vlaamsche steden en dorpen, rijst het verzet en verheft heel het nijverige Vlaanderen zich om het vreemde juk af te schudden.

Heeft het gezegd, dat we ook thans weer met bitterheid moeten aanschouwen, hoe een klein deel verraad pleegt en zich in dienst stelt van de verdrunkers en uithongeraars van ons volk?

Maar zooals we vroeger die adders verpletterd hebben, zoo zullen ze ook thans hun verdiende lot niet ontgaan!

Wat dit verraad dubbel pijnlijk maakt is het feit, dat deze smechten van de vreemde soldateska, zich hullen in een mantel van Vlaamsch-Nationalisme, en dat de heilzaamheid ervan gekonden is uit ons midden!

Daarom was het ons een bestondige knaging vast te moeten stellen, dat in de gemeenschap der vrijheidskampers, nog immer een stem ontbrak - De stem van hen, die als eenig motto op hun banier geschreven hadden, de Vlaamsche ontvoeging, van hen die zich opgeworpen hadden om het culturele Vlaanderen weer groot te maken!

Maar hiernaan is nu verholpen!

Het oude Antwerpse Front verheft mede zijn stem en roept de oude kameraden op om aan zijn zijde te strijden tegen de doodgravers van ons volk!

X X
X

Herinnert ge U kameraden, de vergadering waarop te Antwerpen het voorstel van aansluiting bij V.N.V. besproken werd? Herinnert ge U hoe daar Jan Tirmormans en Dr Borms verklaarden, dat de Vlaamsche strijd een democratisch strijd is en dat de totalitaire richting die het V.N.V. insloeg, niet anders dan de vernietiging der Vlaamsche beweging met zich kon brengen?

Vrijwel heel het Vlaams-nationalisme stapte in de collaboratie met het nationaal-socialistische Duitsland. Het Antwerpse sluikblad De Klauwaard beriep zich op Het Vlaamsche Front van vóór het VNV en op het vooroorlogse, antimilitaristische VOS. In werkelijkheid werd het gepubliceerd door Vlaamse communisten die hoopten democratische Vlaams-nationalisten aan te trekken. Die poging mislukte.

Vlagge (1941), dat sinds januari 1941 in Leuven werd uitgegeven door enkele studenten (onder wie Jan Daelemans, die in 1944 in het 'maquis' van het Geheim Leger in de Ardennen zou sneuvelen). Ook hier werden Vlaamse accenten gelegd, maar opvallend was dat het nationaal-socialisme in de eerste plaats op grond van zijn "heidense" principes werd afgewezen en dat zijn sociale verwezenlijkingen en zijn "schoonmaak" onder joden, vrijmetselaars en "plutocraten" werden toegejuicht.

In de Belgische kringen in Londen was er voor de V.B. weinig belangstelling, tenzij misschien in negatieve zin: de herinnering aan het **activisme** was er nog levendig. Ook in Londen stond alles in het teken van de Belgische eenheid en eensgezindheid. Weliswaar verscheen de regeringskrant *La Belgique Indépendante-Onafhankelijk België* in beide landstalen en was ook Radio Londen in het Nederlands en het Frans te horen, maar de teksten van de Commissie ter Voorbereiding van de Naoorlog werden niet zelden enkel in het Frans opgesteld. Van Britse zijde probeerde het Political Intelligence Department met medewerking van de Belgische geheime dienst verwarring te zaaien in het collaborerende **Vlaamsch Nationaal Verbond (VNV)**. De zogenaamd 'clandestiene' Radio Blauwvoet (waarvan werd gesuggereerd dat hij in bezet België stond opgesteld, terwijl hij in feite vanuit Londen uitzond) stuurde demoraliserende propaganda in de ether en trachtte dissidente VNV'ers ertoe te bewegen de **collaboratie** stop te zetten. Eind 1943 stuurde de Britse dienst voor psychologische oorlogsvoering een agent naar België die de onenigheden binnen het VNV moest trachten aan te wakkeren. De Belgische regering had via een inlichtingsdienst kennis gekregen van de *Open Brief* aan de VNV-leiding van pater **Jules Callewaert** en van het feit dat Callewaert door het hof met een vragenlijst was benaderd.

Een oorzakelijk verband tussen activiteit in de V.B. en verzet tijdens de Tweede Wereldoorlog is niet aanwijsbaar. Dat heeft wellicht alles te maken met de Belgisch-patriottische en/of politiek-ideologische motivering van vrijwel alle uitingsvormen van het Belgische verzet. Het Vlaams-nationalisme kan worden beschouwd als een vorm van bevrijdingsnationalisme. Zijn politieke exponenten streefden tijdens het interbellum evenwel naar een bevrijding van het 'Belgische juk', wat op zijn minst de afschaffing van het overwicht van de Franssprekenden betekende, maar ook een volledig separatisme en de oprichting van een 'Dietse volksstaat' kon impliceren. Om deze doeleinden te bereiken rekende het politieke Vlaams-nationalisme tijdens de Tweede Wereldoorlog op Duitse steun. Wegens deze collaboratie van het georganiseerde Vlaams-nationalisme was verzet tegen de Duitse bezetter op grond van specifiek Vlaams-nationale motieven in de praktijk uitgesloten. Dat wil niet zeggen dat

individueen of zelfs groepen uit de ruime V.B. niet aan verzet hebben gedaan, maar hun motivering moet dan doorgaans wel elders dan in specifiek Vlaamse motieven gezocht worden.

Hetgeen voorafgaat biedt meteen de gelegenheid om in het reine te komen met het begrip 'Diets verzet' zoals het na de oorlog in sommige overwegend apologetische publicaties over de collaboratie werd gebruikt. Onder 'Diets verzet' verstaat men enkele kleine groepjes van (hoofdzakelijk) jongeren die aanvankelijk binnen of aan de rand van het VNV een correctief wilden bieden voor de wijze waarop en de mate waarin het VNV collaboreerde. Het gaat om groepjes als **Nederland Eén!**, het **Dietsch Eedverbond** en het **Dietsch Studenten Keurfront**. Het VNV was met het optreden van deze groepjes niet ingenomen en infiltreerde er zelfs in met spionnen. De verwijdering tussen de VNV-leiding en de revolterende jongeren leidde in 1944 tot een openlijke dissidentie. Deze groepjes gaven enkele clandestiene pamfletten en bladen uit, en sommige activisten uit **Nederland Eén!** kregen wat last met de Duitse politie. Toch kan hier geen sprake zijn van verzet, want ondanks (soms scherpe) kritiek op de Duitse overheid en de VNV-leiding wilden de 'Dietse' dissidenten niet in de eerste plaats de bezetter en zijn ideologie bestrijden, maar wel het Vlaams-nationalisme herbronnen.

De exploitatie van de communautaire tegenstellingen door de bezetter – die ze vooral voorstelde als een antagonisme tussen Vlaanderen en de unitaire Belgische staat – heeft bij de meeste verzetsorganisaties bijgedragen tot de accentuering van 's lands eenheid. In een manifest uit augustus 1941 heeft de Belgische Nationale Beweging het weliswaar over *les deux peuples qui cohabitent en Belgique* en is zij bereid het bestaan van een *âme flamande* en van een *conscience wallonne* te aanvaarden, maar dan enkel in het kader van een vernieuwde Belgische staat. Enkel in wallingantische verzetskringen (het blad *Wallonie Libre* en het *Rassemblement Démocratique et Socialiste Wallon*) is er geen sprake van een Belgische eenheidsstaat, wél van Waalse autonomie als een eerste stap naar de aanhechting van Wallonië bij Frankrijk.

Alles bij elkaar is het duidelijk dat het verzet overwegend een aangelegenheid van Franssprekenden was, ofschoon de – slechts bij benadering bekende – numerieke deelname van Vlamingen aan het verzet niet onderschat mag worden en er door sommige organisaties toch specifiek Vlaamse accenten werden gelegd. Die kwamen dan wel van organisaties waarin de Vlaamsgezindheid zeker niet de doorslaggevende factor was voor deelname aan het verzet.

BEELDVORMING NA DE TWEEDE WERELDOORLOG

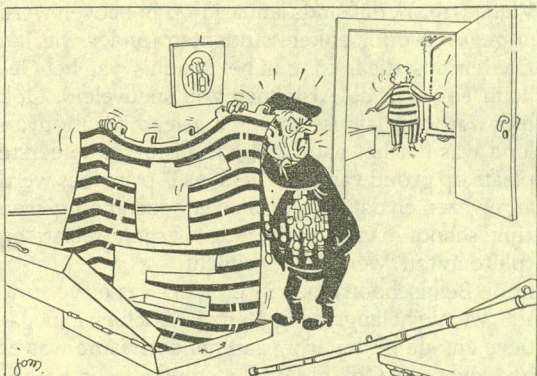
De Vlaamsgezinde historiografie over de naoorlogse zuivering en restauratie ontwikkelde over het

Belgische anti-Duitse en anti-fascistische verzet tijdens de Tweede Wereldoorlog een negatief beeld. Dit is gebaseerd op de (vermeende) rol van het verzet in de gebeurtenissen tijdens en onmiddellijk na de bevrijding, en in het naoorlogse amnestie- en repressiedebat.

De gewapende weerstand speelde inzake arrestaties en bewaking inderdaad een prominente rol tijdens de vaak tegen **flaminganten** gerichte straatrepressie van september-oktober 1944. Hoewel deze gebeurtenis veroorzaakt werd door een combinatie van spontane volkswoede, het gebrek aan gezag (ook bij de verzetstop) en de wildgroei aan nieuwe verzetsleden in die periode (de zogenaamde 'septemberweerstanders'), wijst de flamingantische geschiedschrijving tot op heden het spontane aspect van deze volksrepressie af en ontwikkelde ze de mythe van de straatrepressies als een van bovenuit georkestreerde campagne, gericht op het doelbewust uitschakelen van de V.B. als politieke kracht. Hier werden de fundamenten gelegd voor de beeldvorming van het veelal linkse/communistische verzet als uitvoerders van een doelbewust anti-Vlaamse repressie.

Op deze fundamenten werd verder gebouwd nadat de links-rechtse polarisering rond het repressiedossier met het aantreden van de homogeen-linkse regering-**Achille van Acker** (augustus 1945) een aanvang nam. Gedeeltelijk om electorale redenen namen bepaalde fracties binnen de **Christelijke Volkspartij** (CVP) de verdediging van amnestie op zich, terwijl de linkse partijen hetzelfde deden met betrekking tot de repressie. De oud-weerstanders en patriottische verenigingen, onder meer georganiseerd in het Comité voor Actie en Waakzaamheid en het Comité d'Appel au Pays, speelden in dit gepolitiseerde dossier de rol van drukkingsgroep voor een strenge repressie. De druk die zij via de mobilisatie van hun leden konden uitoefenen bleek het duidelijkst toen zij de ministers van justitie **Paul Struye** (in november 1948) en **Joseph Pholien** (in september 1952) omwille van hun gratiebeleid tot ontslag konden dwingen. De links-rechts polarisatie werd versterkt door een Waals-Vlaamse tegenstelling, gezien het grotere begrip dat Vlaanderen opbracht voor een bepaald deel van de politiek-culturele **collaboratie** dan Wallonië.

Na 1958 was zo een situatie ontstaan waarbij het Belgische verzet tijdens de Tweede Wereldoorlog onterecht exclusief was geclaimd door de linkse politieke partijen en ten dele ook door de **Waalse Beweging**, terwijl de ondergrondse cultuur van oud-collaborateurs en slachtoffers van de repressie gedeeltelijk was opgenomen in de katholieke partij. Hieruit ontstond de mythische karikatuur van het zwarte katholieke Vlaanderen dat in zijn geheel pleitte voor amnestie en derhalve anti-verzetsgezind was, en het rode Wallonië dat de repressie verdedigde en zich opwierp als enige ideologische

DE VLAG VAN BREENDONCK 10 JAAR OUD.

Weerstander: Zeg, Marie, vertelde jij daar niet dat ge uit een oude vod, die voor niets meer goed was, diz stand oviama had vemaakt.

Na 1945 zouden de Vlaams-nationalisten gedurende tientallen jaren de verzetsorganisaties, de Belgischgezinde oud-strijders en hun herdenkingsplechtigheden, systematisch belachelijk maken, zoals in deze prent van Jom in *De Volksunie*, 5 mei 1956. (ADV N)

erfgenaam van het anti-Duitse verzet. Dit karikatuurale beeld is gedeeltelijk gebaseerd op de mythe van het verzet als uitvoerders van de anti-Vlaamse repressie. Het houdt geen rekening met het feit dat de Vlaamse verzetsgroepen tot in de jaren 1950 veel sterker pleitten voor een harde repressie dan hun Waalse collega's, en met de afgewezen verzoeningspogingen die (vrijzinnige) oud-verzetslieden in de jaren 1950 richtten naar de katholieken.

Vanaf de tweede helft van de jaren 1960 slaagden de verzetsbewegingen er niet meer in hun leden te mobiliseren. Hun invloed als drukkingsgroep in het repressiedebat nam dan ook sterk af. Niettemin was de beeldvorming over het verzet binnen de V.B. voltooid.

LITERATUUR: J. Gotovitch, 'De klandestiene pers in 1940', in *Bijdragen tot de Geschiedenis van de Tweede Wereldoorlog*, jg. 3, nr. 2 (1972), p. 113-156; – R. van Doorslaer, *De Kommunistische Partij van België en het Sovjet-Duits niet-aanvalspakt*, 1975; – B. van Hoorick, *In tegenstroom. Herinneringen 1919-1956*, 1982; – W. Meyers en F. Selleslagh, *De vijand te lijf*, 1984; – M.-F. Gihousse, 'Les mouvements wallons de résistance durant la deuxième guerre mondiale', in *Revue du Nord*, nr. 2 (1988, hors série), p. 765-786; – H. van de Vijver, R. van Doorslaer en E. Verhoeyen, *Het verzet (België in de Tweede Wereldoorlog*, nr. 6, 1988); – L. Wils, *Honderd jaar Vlaamse Beweging*, III, 1989; – N. Bal, *De clandestiene pers in Vlaanderen*, 1991; – L. Huyse en S. Dhondt (e.a.), *Onverwerkt verleden. Collaboratie en repressie in België 1942-1952*, 1991; – E. Verhoeyen, 'Résistances et résistants en Belgique occupée', in *BTFG*, jg. 70, nr. 2 (1992), p. 381-398; – id., *België bezet*, 1993; – P. Lagrou, 'Herdenken en vergeten. De politieke verwerking van verzet en vervolging in België na 1945', in *Spiegel Historiael*, jg. 29, nr. 3-4 (maart-april 1994), p. 116-122; – K. Hoflack, L. Huyse en P. Romijn, 'Het spook van de collaboratie. De bestraffing en de perceptie van het onvaderlands gedrag in België en Nederland', in *Spiegel Historiael*, jg. 29, nr. 3-4 (maart-april 1994), p. 123-130; – P. Lagrou, 'Verzet en naoorlogse politiek', in L. Huyse en K. Hoflack (red.), *De democratie heruitgevonden. Oud en nieuw in politiek België 1944-1950*, 1995; – P. Temmerman en B. Boeckx, *Deportatie en verzet. Een eerste globale statistische analyse op basis van de erkenningsdossiers Politieke Gevangenen*, 2 dln., 1995; – P. Lagrou,

‘Welk Vaderland voor de Vaderlandslievende verenigingen?
Oorlogsslachtoffers en verzetsveteranen en de nationale
kwestie, 1945-1958’, in BEG, nr. 3 (november 1997, p. 143-161.

ILLUSTRATIE(S), zie: amnestie.

ETIENNE VERHOEYEN

NICO WOUTERS: BEELDVORMING